ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНІ СИСТЕМИ І ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА

Корнус А. О. кандидат географічних наук, доцент кафедри загальної та регіональної географії,
Буц Ю. В. доктор технічних наук, професор кафедри загальної та регіональної географії,
Корнус О. Г. кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедрою загальної та регіональної географії

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Вітчизняний та світовий досвід уже довів незначну ефективність природоохоронної роботи, що базується лише на обмеженнях і заборонах. Найбільш дієвим є таких підхід до збереження природи, який передбачає формування у широких верств населення екологічної культури, розвиток екологічної освіти та виховання, розумінні усіма верствами населення важливості цієї діяльності. Широкі можливості для реалізації такого підходу є на територіях об’єктів, що входять до складу природно-заповідної системи. Важливість формування ідеології гуманістичного ставлення людини до природного середовища, дотримання принципів екологічної етики та володіння глибокими екологічними знаннями, неодноразово визнавалися як передумови переходу до екологічно-збалансованого розвитку.

Природно-заповідна система Сумської області нараховує 291 заповідних об'єктів та територій, що функціонують на загальній площі 178,596 тис. га (станом на 01.01.2021 р.), у т.ч. природний заповідник, 2 національних природних парки, регіональний ландшафтний парк, заказники державного та місцевого значення, пам'ятники природи, дендрологічний парк, ботанічні сади, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища, які займають близько 7,5 % території області.

Крім природоохоронної та науково-дослідницької діяльності, природно-заповідними установами, де існують адміністрації та відповідний штат, ведеться цілеспрямована екологічна освітньо-виховна робота. В межах Сумського регіону до таких установ належать національні природні парки Деснянсько-Старогутський

і Гетьманський, природний заповідник «Михайлівська цілина», регіональний ландшафтний парк «Сеймський». Без сумніву, значну роль в роботі екологічної освіти та виховання також відіграють штучно створені природоохоронні об'єкти: ботанічні сади, дендропарки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Лише один з таких об'єктів – ботанічний сад СумДПУ імені А.С. Макаренка щорічно відвідує не одна тисяча осіб. Співробітниками зазначених установ щорічно проводяться тематичні екскурсії, здійснюються виступи в мас-медіа, випускаються публікації еколого-освітнього спрямування.

Така робота, а вона є надзвичайно важливим чинником у діяльності цих установ, здійснюється не тільки з метою забезпечення підтримки природно-заповідної справи широкими верствами населення. Вона також сприяє вирішенню регіональних екологічних проблем, підвищенню екологічної свідомості й розвитку екологічної культури громадян.

Відтак, основним завданням екологічної освіти та виховання в межах функціонуючих природно-заповідних систем є формування у населення сучасних уявлень про роль природно-заповідних територій у збереженні ландшафтного та біорізноманіття, як ключових ділянок забезпечення стабільності національної екомережі та екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів. Фахівцями з екологічної освіти, що входять до штату працівників об'єктів природно-заповідного фонду, здійснюється цілеспрямована робота з усіма верствами населення задля забезпечення принципу безперервності екологічної освіти та виховання. Дуже важливо, що при цьому формування усвідомлення єдності людини і природи реалізується не через абстрактні поняття, а через живе сприйняття навколишнього світу на конкретній ділянці того чи іншого фрагмента природно-заповідної території. У ході виховної роботи, у відвідувачів формується особиста відповідальність за пошкодження природи, підтримується традиційне ставлення українського народу до ресурсів природи, як до благ, що потребують ощадливого використання.

Надзвичайно важливим і актуальним напрямом з екологічної освіти й виховання є робота з дітьми. Представники цієї категорій відвідувачів із великим

задоволенням беруть участь у різноманітних екологічних розвагах, заняттях та іграх на природі, екскурсіях, спостереженнях. Спостереження за природою – формують у дітей науковий світогляд, природничу картину навколишнього світу та своє місце в природі. Прикладами еколого-освітніх заходів із широким залученням дитячого населення, в рамках роботи згаданого вище ботанічного саду, є «Ніч музеїв», «Бузковий день», «Кольорові Суми» тощо.

На наш погляд, особливо цікавими в цьому контексті є екологічні табори, де відбувається вдале поєднання занять різноманітної форми: походи екологічними стежками, екскурсії за туристичними чи освітньо-науковими маршрутами заповідного об’єкту, заняття в екологічних візит-центрах, екологічні ігри та конкурси, формування практичних навичок польових екологічних досліджень і спостережень, а також бесіди, круглі столи, лекції (рис. 1). Велику допомогу в цьому надають музеї природи, що створені при навчальних закладах, у т.ч. й на природничо-географічному факультету СумДПУ імені А.С. Макаренка.

Рис. 1 – Лекція у форматі open air в рамках роботи екологічного табору «Деснянські зорі» (фото UATV)

Природно-заповідні установи мають можливості влаштування екологічних стежок та проведення екскурсій, які є дуже засобом реалізації еколого-освітньої

діяльності. Ця робота не тільки передбачає вибір маршруту та його змістовне наповнення. Важливим також є залучення школярів та вчителів до розробки й облаштування стежки, моніторинг її стану, догляд та власне саме проведення екскурсій. Останні мають різні типи, наприклад, для пішоходів, чи на човнах; різне тематичне спрямування: зоологічні, ботанічні, географічні, геологічні, а також комплексні екологічні (ландшафтно-екологічні). У рамках природно заповідної системи Сумської області діє до 20 екологічних стежок, які дають можливість здійснювати екологічну освіту й виховання, поєднуючи їх з активним відпочинком на природі.

В Україні законодавчо визначені концептуальні засади еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах (Наказ № 1 Державної служби заповідної справи України від 04.01.2005 р.). Згідно Концептуальних засад, у межах природно-заповідних установ можуть застосовуватися наступні форми та методи екологічної освіти: робота із засобами масової інформації; рекламно-видавнича діяльність; виготовлення аншлагів, листівок, плакатів, кіно- та відеопродукції; організація музеїв, візит-центрів тощо; розробка та прокладення екологічних стежок; організація та проведення семінарів, екскурсій, виставок, свят, проведення маршу парків тощо; проведення комплексних природоохоронних кампаній; розвиток екологічного туризму, у т.ч. шкільних екологічних таборів, експедицій, шкіл юних екологів тощо. Справа залишається лише за їх практичним втіленням.

Особливу увагу необхідно приділити розвитку методичної бази для проведення ефективної еколого-освітньої роботи, – акумулювати відповідний вітчизняний та світовий досвід, розробляти власні методичні матеріали з врахуванням специфіки місцевих умов, що можуть використовуватися як методичні посібники при проведені екологічних таборів, уроків екологічної тематики, занять екологічних гуртків. Необхідним є створення єдиного інформаційного простору, який має забезпечити оперативний обмін еколого-освітньою інформацією, як в межах системи природно-заповідного фонду, так і з іншими сегментами системи екологічної освіти та виховання.